

Pedagoogikaharidus 1920–1940

Pärast Tartu rahu jätkas valitsus Vabadussõja ajal alustatud pedagoogikahariduse arendamise suunda vastavalt 9. juulil 1919 Haridusministeeriumis toimunud õpetajate seminaride direktorite nõupidamise seisukohtadele. Need fikseeriti väljaarendatumalt 1923. aastal vastu võetud "Õpetajate seminaride seaduses". Põhitähelepanu keskendati algkooliõpetajate ettevalmistamisele seminarides ja kutseta õpetajate täienduskoolitusele. Lisaks tsaariajast Tartus ja Rakveres tegutsenud ning 1919. aastal asutatud Tallinna Õpetajate Seminarile asutati 1921. aastal Võru Õpetajate Seminar ja Läänemaa Õpetajate Seminar Haapsalu lähedale Uuemõisa. Saarlaste tungival soovil avati Saaremaa Ühisgümnaasiumi pedagoogikaharu. Selleks, et algkoolivõrku arendada vastavalt Asutavas Kogus 7. mail 1920 vastu võetud Avalikkude algkoolide seadusele, vajati 10 aasta kestel (1921–1930) igal aastal 250–300 uut õpetajat ja nende ettevalmistamiseks 10 õpetajate seminari ehk veel kuut seminari. Seepärast pidas Haridusministeerium otstarbekaks avada igal aastal kaks seminari.

Edumeelsete haridustegelaste Ernst Martinsoni (Enn Murdmaa) ja Friedrich Mikkelsaare juhtimisel töötati välja õpetajate seminaride seaduseelnõu ja esitati aprillis 1921 Riigikogu hariduskomisjonile. Selle aluseks olid võetud progressiivsed põhimõtted: maksuta õpetus, kehvamate õppurite toetamine, pääsemine seminari vahetult algkoolist, lõpetanute õigus astuda kõrgkooli jne. Hariduskomisjonis langesid need põhimõtted parempoolsete parteide (rahvaerakond, kristlik rahvaerakond, põllumeestekogud) esindajate rünnakute alla. Koos sellega kandus mõttevahetus ajakirjanduse veergudele ja väljus haridustegelaste-pedagoogide, samuti Eesti Õpetajate Liidu ja õpetajaskonna mõjusfäärist, muutus pedagoogilisest probleemist poliitiliseks: ühiskondliku avalikkuse ja erakondade enam kui 10 aastat kestnud ägeda poleemika objektiks.

6-klassilisele algkooliharidusele rajaneva õpetajate seminari (6+6=12 õ.-a.) vastased olid Tallinna gümnaasiumide direktorid, kristlikud demokraadid Nikolai Kann, Heindrich Bauer, Aleksander Leo ja Raudkepp, Tallinna koolinõunikud August Kuks ja Christian Brüller, pastor Jaan Lattik jt. Nad eelistasid seminaridele gümnaasiumiharidusele (6+5+2 õ.-a.) põhinevat kaheaastase kursusega õppeasutust nimetusega pedagoogium või pedagoogiline instituut.

Kaheaastase kursusega pedagoogilise õppeasutuse idee oli üle võetud Preisimaalt,

kus loosungi all "Kõikide koolide õpetajatele kõrgem haridus!" töötas mitu pedagoogilist akadeemiat. Ka Skandinaaviamaades töötas kõrvuti nelja-aastase mittetäielikule keskharidusele põhineva seminarikursusega kaheaastase õppeajaga pedagoogilised õppeasutused, kus sisseastujailt nõuti gümnaasiumiharidust. Preisi akadeemiaid loeti kõrgkoolideks, Skandinaaviamaade õpetajate seminare aga keskastme kutsekoolideks.

Seminaride vastaste, kes tunnistasid ainuõigeks pedagoogiume, argumendid olid järgmised: 1. Seminari astuvad algkooli lõpetanud (14–15-aasta vanused lapsed), kes pole veel võimelised teadlikult elukutset valima. Selle tulemusena võivad koolidesse sattuda isikud, kes ei tunne oma töö vastu vähimatki kutsumust. 2. Seminari, kui maksuta õppeasutusse, astuvad eelkõige vaesematest ühiskonnakihtidest õpilased, kes on vastuvõtlikud pahempoolsele, kommunistlikule propagandale. Tuleb karta, et sealt "astuksid meie hariduspõllule ametisse isikud, kes oleksid meie riigi õõnestajad, ta iseseisvuse müüjad ja hauakaevajad." 3. Seminarile võib ette heita usulist leigust ja ükskõiksust. 4. Kõik seminari lõpetanud ei lähe koolitööle, vaid suur protsent nendest püüab astuda kõrgkooli. 5. Taotledes kaht eesmärki: anda seminaristidele üheaegselt üldharidusliku gümnaasiumi haridus ja ka pedagoogiline ettevalmistus, ei saavutata täiel määral ei üht ega teist. 6. Algkooliõpetajate ettevalmistamine seminarides läheb riigile kallimaks kui gümnaasiumi kasvandik.

Algkooliõpetajate ettevalmistamist seminaride kaudu kaitsesid seminaride direktorid Johannes Käis ja Juhan Tork, Eesti Õpetajate Liidu juhid, algkoolijuhataja Ernst Martinson (Enn Murdmaa), haridusministri abi Friedrich Volfrad Mikkelsaar jt. Nad juhtisid tähelepanu kaheaastase kursusega pedagoogiumide puudustele ning püüdsid leida vastuargumente seminaride kaitseks. Väideti, et seminar võimaldab hoopis paremat õpilaste valikut kui pedagoogium. Vastuvõtueksamitele tulnute arv oligi õige suur ja ületas tõepoolest vabade kohtade arvu tavaliselt kuni neljakordselt. Pedagoogiumid aga võtsid vastu gümnaasiumi lõpetanute hulgast ning see oli tunduvalt kitsam ring, pealegi soovis pedagoogiumis õppida kehvem osa lõpetanutest.¹ Seminar annab parema võimaluse noorukist õpetaja kasvatamiseks kui pedagoogium, kus selleks on liiga vähe aega. Pikem õppeaeg seminarides hüvitab ka varasest kutsevalikust tulenevad puudused, sest viibides kuus aastat pedagoogilises

¹ J. T o r k , Seisata, rändur! Mälestusraamat/ Koost. Viuu Klement ja Andres Tork. Maarjamaa. Toronto, 922, lk. 122.

miljões, koduneb kasvandik mõttega oma tulevasest elukutsest ja ülesannetest. Seminaride süüdistamine usuleiguses langes ära 1923. aastal toimunud referendumi tulemusena, kuna usuõpetuse õpetamine tehti koolidele kohustuslikuks, õpetajatele ja õpilastele vabatahtlikuks. Seminarid ei moodustanud selles suhtes erandit. Et aga õpetajate kohtadele valimistel eriti maal eelistati neid, kes olid nõus täitma usukombeid: ristima lapsi, matma surnuid jne., siis muutus aja möödudes "vabatahtlik" usuõpetus seminarides aineks, mida seal õpetati ja õpiti. Seminaride lõpetanutest oli ülikooli edasi õppima siirdujaid vähe, sest polnud võimalik loobuda töökohast materiaalsest kitsikusest tingitult. Kõrgkoolis edasiõppimist said algkooliõpetajate hulgas endale lubada vaid üksikud.² Seejuures eelistati sageli õigusteaduskonda, et teha hästitasuvat juristikarjääri.

Seminaride kaitsjad väitsid, et pedagoogiumide õpilased, olles lühikese kaheaastase õppeaja kestel tööga üle koormatud, saavad sellest tingitult pealiskaudse pedagoogilise ja metoodilise ettevalmistuse, kõnelemata õpetajale vajalikust oskusest ja vilumuse saavutamisest klaverimängus ning tööõpetuses. Ka kõrgkoolidesse õppima asunute õppeedukus näitas, et seminarid suutsid rahuldada üheaegselt nii üldharidusliku kui ka pedagoogilise ettevalmistamise ülesandeid. Alusetuks osutus ka etteheide õpetajate ettevalmistamise kallidusest seminarides, sest pedagoogiumide puhul jäeti arvesse võtmata kulutused ühele kasvandikule tema üldhariduslikuks ettevalmistuseks. Samuti polnud alust väita, et kõik pedagoogiumiastujad tegid seda kutsumusest.

Seminaride seadus võeti pärast pikka poleemikat pedagoogilises avalikkuses, ajakirjanduses ja Riigikogus vastu 16. oktoobril 1923.³ J. Tork hindas seda juba vastuvõtmise aegu kui haruldaset edumeelset seadust, mille ettevalmistamisel töötasid ligikaudu kolm aastat Haridusministeerium koos haridusasjatundjate ja Riigikogu hariduskomisjoniga.⁴ Ka poolteist aastat hiljem, kui pärast 1924. aasta 1. detsembril toimunud kommunistide riigipöörde katset seminaride vastaste positsioonid tugevnesid, rõhutas J. Tork seminare kaitstes, et õppeaja kolme aasta võrra pikendamine oli meie rasketes oludes väga julge ja edumeelne samm võrreldes

² N. R u u s , Akadeemilise haritlaskonna osa rahva kasvatamisel. – Kasvatus, 1928, nr. 2, lk. 69.

³ Õpetajate seminaride seadus. – Riigi Teataja, 1923, nr. 123, lk. 866–868.

⁴ J. T o r k , Õpetajate seminaride seadus. – Päevaleht, 1923, nr. 30, lk. 2.

näiteks isegi Soomega, kus ainsa aasta juurdelisamiseks kulus aastakümneid.⁵

Demokraatliku ja ühtlustatud alusel lahenduse leidis peagi pärast seminaride seadust 1924. aastal algkooliõpetajate ettevalmistamine gümnaasiumide pedagoogiuharudes. Seda tehti Haridusministeeriumis vastu võetud õpetajate seminaride ja gümnaasiumide pedagoogikaharude tunni- ehk õppekavade alusel.⁶

Mõte asendada seminarid pedagoogiuhidega võttis uuesti hoogu 1925. aastal. Märtsis 1925 määrati Tallinna seminari direktoriks senine Tallinna koolinõunik, veendunud pedagoogiuhide pooldaja August Kuks. Paremapoolsete erakondade esindajad koos parempoolsete haridustegelastega hakkasid Riigikogus koos ette valmistama seminaride seaduse muutumise seadust. Sellest, et seminarid on “hädahus ja tahetakse sulgeda Riigikogu istungi otsusega” informeeris J. Torki II Riigikogu rahvaerakondlasest liige, põline “Postimehe” toimetuse koosseisuline kaastööline, endine pedagoog J. Cimze seminari kasvandik Anton Jürgeinstein.⁷ J. Tork reageeris sellele erilise aktiivsusega. Koostas kiiresti väikese (16-leheküljelise) raamatu “Seminaride kaitseks” käiskirja, viis trükikotta, kus trükitoölised selle ära ladusid ja J. Tork viis raamatu veel samal päeval Tartust Tallinna Riigikokku, kus jagas laiali kõigile selle liikmetele. Vaidlus Riigikogus oli äge ja mõne häälega said seminarid seekord päästetud. “Mul oli niisugune tunne, et see raamatukene oma ülesande täitis ja seepärast maksin trükikulud (...) omast taskust ja riik jäi koormamata.”⁸ See tähendas, et 29. oktoobril 1925 Riigikogus vastu võetud täiendus⁹ jättis 1923. aastal vastuvõetud demokraatliku seminarideseaduse veel pikemaks ajaks kehtima kuni seminarid järk-järgult pedagoogiuhideks reorganiseeriti.

Seminaride seaduse muutmise seaduse alusel suleti “edaspidise reformeerimise otstarbel” Tallinna Õpetajate Seminari I klass 1925. aastal ja II klass 1926. aasta 1. augustist alates. Järk-järgult sulgemisele kuulunud Tallinna Õpetajate Seminar andis oma viimase, 12. lennu, 1930. aastal, olles kokku ette valmistanud 382 algkooliõpetajat.

⁵ J. T o r k , Seminaride kaitseks. Tartu, 1925, 16 lk. Vt. J. T o r k , Seisata, rändur! Mälestusraamat, lk. 174.

⁶ Riigi Teataja, 1924, nr. 36, lk.

⁷ J. T o r k , Seisata, rändur! Mälestusraamat, lk. 121–122.

⁸ Samas, lk. 122.

⁹ Riigi teataja, 1925, nr. 175/176, art. 91.

Uueks argumendiks seminaride sulgemist taotlevatele ringkondadele kujunesid 1920. aastate teisel poolel ilmnunud esimesed tunnused õpetajate üleproduktsooniist.¹⁰ See oli tingitud sõja ajal sündinud laste arvu vähenemisest algkooli esimestes klassides. Sellega kaasnes klassikomplektide vähenemine. Samal ajal oli riigis kutseta algkooliõpetajate arv küllaltki suur (1924/25. õ.-a. 972 õpetajat ehk 21,5% õpetajate koguarvust).¹¹ Viis seminari ja aastased pedagoogikakursused Pärnus, Viljandis ja Tallinnas aga andsid 1925. aasta kevadel kokku 255 noort kutsega algkooliõpetajat. Pinget õpetajate kohtadele kandideerimisel suurendas riigiasutuste ametnike koondamine, sest vabanenud kohtadele kandideerisid ka reservi arvatud õpetajakutsega ohvitserkonda kuulunud endised õpetajad.¹² Seetõttu muutus seminaride lõpetanutel koha leidmine üha raskemaks, kuna üha rohkem oli ka gümnaasiumilõpetanuid.

J. Lattiku haridusministriks oleku aegu ja tema algatusel lõpetati Saaremaa maavalitsuse vastuseisust hoolimata valitsuse otsusega 28. juunist 1927 uute õpetajakandidaatide vastuvõtmine Saaremaa Ühisgümnaasiumi pedagoogikaharru 1927. aasta sügisest¹³ ning õpetajate ettevalmistamine Saaremaa koolidele lõppes 1930. aastal, olles kestnud seitse aastat. Pedagoogilise ettevalmistuse oli siin saanud 73 lõpetanut, kellest enamus jäi tööle Saaremaale.

J. Lattik algatas ka Tartu ja Võru seminaride sulgemise, kuid avaliku arvamuse surveel see esialgu teoks ei saanud. Samal ajal ettevalmistused pedagoogiumiseaduse vastuvõtmiseks jätkusid. Selle käigus tuli F. V. Mikkelsaar välja kavaga avada Tallinna Pedagoogium ainult kutsekoolide õpetajaid ettevalmistava asutusena, jättes ta kõrvale algkooliõpetajaid koolitava õppeasutusena. See ettepanek kukutati parempoolsete parteide esindajate poolt Riigikogu hariduskomisjonis pärast ägedaid vaidlusi läbi.

F. V. Mikkelsaar sondeeris "Pedagoogiumide seaduse" arutamise ajal pinda algkooliõpetajate ettevalmistamise võimaluse üle ülikoolis. Märtsi lõpul 1928 sai ta Tartus viibides P. Põllult ka sellekohase eelnõusoleku. Et seminaride kõrval võiks

¹⁰ K. D. A. Väärnähtused kooli elus. – Kaja, 1926, 20. juuli, nr. 164, lk. 2.

¹¹ Eesti Statistika, 1928, lk. 358.

¹² Kas kooliõpetajaid liig palju? – Postimees, 1924, 14. sept., nr. 248, lk. 3.

¹³ ERA, f. 1108, nim.4, s. 210, l. 523.

algkooliõpetajaid ette valmistada ka ülikool, sellele seisukohale asus ka 2.-3. aprillil 1928 toimunud koolinõunike päev.¹⁴

"Tallinna Pedagoogiumi seadus" võeti Riigikogus vastu 24. mail 1928. Selle alusel reorganiseeriti Tallinna Õpetajate Seminar kutse-, alg- ja täienduskoolide õpetajaid ettevalmistavaks pedagoogiumiks. Tööd alustas pedagoogium 1. augustil 1928. Vastu hakati võtma mõlemast soost keskkooli (gümnaasiumi) lõpetanuid. Algkooliõpetajate ettevalmistamisharu avati hiljem, alles 1934/35. õppeaastal.

Algkooliõpetajate ülikoolis ettevalmistamise võimaluste selgitamiseks peeti otstarbekaks sellealaste kogemustega tutvumist välismaa ülikoolides. Vastava välisreisi F. V. Mikkelsaar ka oktoobris 1929 tegi. Õpetajate IX üldkongress sama aasta detsembris pidas kavatsust otstarbekaks, kuid idee ei realiseerunud. Märtsis 1930 F. V. Mikkelsaar suri ja ülikooli juures algkooliõpetajate ettevalmistamist peeti kalliks ning ülikoolile teaduse alal pandud ülesandeid takistavaks.¹⁵

Majanduskriisi tingimustes pedagoogikahariduse korralduse reformimine ja koolide arvu vähendamine jätkus. Põllumeestekogude ühe liidri Jaan Hünersoni haridusministriks olles 1929. aasta 9. juulil moodustatud Otto Strandmani valitsus kinnitas 8. märtsil 1930 juhendi, milles õpetajate ettevalmistus oli sõnastatud järgmiselt: "Korraldada ümber alg- ja täienduskoolide õppejõudude ettevalmistamine, asutades nende ettevalmistamiseks pedagoogiumid. Ühenduses seega ning arvestades õpilaste arvu õpetajate seminarides ning tegelikku tarvidust algkooliõpetajate suhtes, võtta kaalumisele ja selgitamisele ühe õpetajate seminari sulgemine, arvates 1939. aasta 1. augustist ning teistesse õpetajate seminaridesse uute õpilaste vastuvõtmise vajadus ja ulatus."¹⁶ J. Hünerson oli seisukohal, et seminaride asendamisel pedagoogiumiga on võimalik parandada õpetajate ettevalmistust algkoolidele ja täienduskoolidele ning üheaegselt sellega kaotab osaliselt teravuse ka gümnaasiumi lõpetanutele töö leidmise küsimus.¹⁷ Nendel kaalutlustel ja ühenduses algkoolide klasside arvu vähendamise algusega 1930. aastal, samuti umbes 300 õpetaja vallandamisega, suleti valitsuse otsusega 4. juunist 1930 Võru Õpetajate Seminari kõik klassid ja seminari juures töötav algkool alates 1. augustist 1930.

¹⁴ Koolinõunikude arvamine. – Kaja, 1928, 5. apr.

¹⁵ Alg- ja täienduskoolide õppejõudude ettevalmistamise võimalusi Tartu Ülikooli juures. – Päevaleht, 1930, 11. apr., nr. 100, lk.

¹⁶ ERA, f. 80, nim. 4, s. 380, l. 72.

¹⁷ Samas, l. 51–54.

Tartu, Rakvere ja Läänemaa seminaride järk-järguliseks sulgemiseks lõpetati 1930. aasta suvel uute õpilaste vastuvõtmine nende I klassi. Suletud Võru seminari 154 õpilast jätkasid õpinguid Tartu, Rakvere ja Läänemaa seminarides.

12. mail 1931 võttis Riigikogu vastu "Pedagoogiumide seaduse" mille järgi algkooliõpetajate ettevalmistamine jäi gümnaasiumiharidusele põhineva kaheaastase kursusega pedagoogiumide ülesandeks. Alates 1934. aastast muudeti õppimine pedagoogiumides maksuliseks. Süvenevat majanduskriisi püüdis valitsus leevendada hariduskulusid riigi eelarves kärpides ja koolivõrku koondades.

Järk-järguliselt (klass klassilt) sulgemisele kuuluvate Tartu, Rakvere ja Läänemaa seminaride edasine töö oli 1929.–1933. aasta majanduskriisi olukorras seotud suurte raskustega. Seminaride ruumid ei leidnud täielikult ja otstarbekalt kasutamist, õpetajatel ei olnud täit koormust või tuli õpetada aineid, milleks neil polnud ettevalmistust. Olukorra tegi eriti keerukaks see, et seminaridesse õppima jäänud õpilaste koolituskulusid tuli endiselt katta, et garanteerida nende lõpetamine ajal, mil õpetajate üleproduktsoon oli muutunud ilmselgeks faktiks (1932. aasta 10. märtsil oli nn. õpetajate reservis registreeritud 278 kutsega õpetajat.)¹⁸ Et töökohata õpetajate hulka riigis enam mitte suurendada, otsustati Tallinna Pedagoogiumis senised kursused lõpetada ja uusi mitte avada, Tartu Pedagoogium aga avada kunagi hiljem.

Tegutsemist jätkas kaks pedagoogilist õppeasutust: Tallinna Pedagoogium ja Tartu Õpetajate Seminar. Alates 1. augustist 1932 suleti Läänemaa ja Rakvere õpetajate seminarid koos nende juures olnud algkoolidega. Läänemaa seminaris veel allesolevate lõpuklasside (IV, V ja VI kl) õpilased viidi Tallinna Pedagoogiumi, kus nad said õpingud lõpetada seminaride seniste kavade alusel. Rakvere Õpetajate Seminari viimaste klasside õpilased suunati Tartu seminari. Seal nende õpingud jätkusid kuni lõpetamiseni paralleelselt Tartu seminari õpilastega. Tartu seminar nimetati 1. augustist 1932 pedagoogiumiks, kuid pedagoogiumi klasse seal ei avatud. Tartu Pedagoogiumi direktoriks määrati Rakvere seminari direktor Voldemar Raam. Tallinna ja Tartu pedagoogiumide õpetajaskond täienes mitme uue võimeka pedagoogiga Rakvere ja Läänemaa seminaride õpetajate hulgast. Kuigi seminarid olid ametlikult suletud, said Tallinna ja Tartu pedagoogiumides seminarikursuse lõpetajad endiselt kehtiva 1923. aasta seminaride seaduse alusel ja korras seminari lõputunnistused.

¹⁸ ERA, f. 1108, nim. 3, s. 206, l. 12.

1934. aasta keskkoolireformi järel elustus taas algkooliõpetajate ettevalmistamise problemaatika. J. Käis, H. Rajamaa jt. tunnustatud pedagoogid leidsid, et otstarbekas oleks kujunenud olukorras nõutavaks eelhariduseks võtta uuendatud keskkooli IX klass, millele järgneks nelja-aastane pedagoogiline ettevalmistus.¹⁹

Samaks ajaks ilmnes ka, et Tallinna Pedagoogiumi asutaja ja pedagoogiumide eest innukalt võidelnud A. Kuksi lootused praktikas ei täitunud. Olles lootnud, et pedagoogiumi on võimalik valida 300 eksamitele tulnu hulgast 30 "briljant-õpilast" ei realiseerunud. Õppida soovijaid oli üldkokkuvõttes nii vähe, et mõne aja pärast tuli isegi avatud erialasid sulgeda. Ka ei võimaldanud kaheaastane õppeaeg valmistada ette piisavalt häid õpetajaid. Üks suuremaid eduka õpetuse takistusi oli see, et pedagoogiumil polnud võimalik õpetajateks saada häid eri- ja oskusainete õpetajaid. Neile ei jätkunud pedagoogiumis täiskohaga töötamiseks tunde ning tunniandjate kasutamine osutus hädaabinõuks, mis end ei õigustanud. Tuginedes Saksamaa (Preisi), Austria, Šveitsi jt. maade kogemusele, oli teenekas pedagoog, Tallinna reaalkooli eesti keele õpetaja ja inspektor Ernst Peterson (kirjanikuna tuntud Ernst Peterson-Särgava) juhtinud juba 1928. aastal tähelepanu sellele, et pedagoogiumi õpilaskoha maksumus koos "eriõppejõududega, õppeabinõude ja -kabinettidega" on nii kallis, et "sarnast rahakulu võib enesele lubada ainult rikas riik, mitte aga meie."²⁰

Tsaariaegses Tartu Ülikoolis pedagoogikat eriaina ei õpetatud. Ülikool ei valmistanud otseselt ette ka õpetajaid. Kuid ülikooli juures asutatud seminaris ja kursustel sellega aeg-ajalt siiski tegeldi.

Pedagoogika õpetamine sai süstemaatilisema kuju 1920. aastal, kui ülikoolis asutati pedagoogika professor ja pedagoogika professoriks nimetati Peeter Põld.²¹ P. Põllu ees seisis ülesanne korraldada pedagoogika, kui iseseisva õppeaine õpetamine ülikoolis ja esitada ettepanekud ka keskkooliõpetajate ettevalmistamise kohta. Avalikkude keskkoolide seadus 1922. aastast sätestas, et keskkooli õpetajaks võivad olla isikud, kes on lõpetanud kõrgema õppeasutuse ning omandanud keskkooliõpetaja

¹⁹ J. K ä i s , Kuidas tuleks korraldada õpetajate edasiharimistööd. – Õpetajate Leht, 1936, nr. 41, nr. 42; H. R a j a m a a , Õpetajate ettevalmistusest. – Kasvatus, 1936, lk. 8–13.

²⁰ E. P e t e r s o n , Kas seminar, instituut... või ülikool? – Päevaleht, 1928, 2. veebruar, nr. 37, lk. 2.

²¹ Tartu ülikooli ajalugu. Kolmes köites 1632–1982. III. 1918–1982/ Koost. K. Siilivask ja H. Palamets. Tallinn, 1982, lk. 92.

kutse vastava aine õpetamiseks. Kutsega õpetajate puudumisest tingitult lubati esialgu keskkooli õpetajaks võtta ka kutseta, kuid vastava eriharidusega isikuid.

Keskkooliõpetajate kutseline ettevalmistamine ülikoolis otsustati eraldada teaduslikest erialaõpingutest. Kirjas ülikooli nõukogule tegi prof. P. Põld ettepanku tulevase keskkooliõpetajaid ette valmistada ka pedagoogiliselt ja mitte piirduda seejuures vaid pedagoogika teoreetiliste valdkondadega. Ta rõhutas ka, et praktilis-teoreetilise ettevalmistuse osa ülikoolis peab sisaldama üldise pedagoogika ja didaktika, pedagoogika ajaloo, eksperimentaalse pedagoogika ja psühholoogia kursusi. Lisaks sellele on vaja loenguid ka kasvatuse mitmesuguste aspektide, koolide õppeplaani teooria ja koolikorralduse kohta. Seesugusele teoreetilisele ettevalmistusele pidi järgnema metoodilis-praktiline ettevalmistus, nn. hospiteerimine ja õppetundide andmine mõnes keskkoolis.²² Põhiliselt selliseks keskkooliõpetajate ettevalmistamine Tartu Ülikooli juurde asutatud Didaktilis-metoodilises Seminaris ka kujunes.

Seminari mõtte algatas prof. Peeter Põld 1921. aastal. Põhikirja kinnitas Haridusministeerium 9. septembril 1922 ning õpetust alustati sügisel 1923. Iseseisva üksusena ülikooli Filosoofiateaduskonna pedagoogikaõppetooli juures tegutseva Didaktilis-metoodilise Seminari üldjuhatajaks oli algusest peale prof. Peeter Põld, kes täitis neid kohuseid kuni surmani (1930). Tema asetäitjaks sai prof. Gustav Rägo matemaatika-loodusteaduskonnast.²³ Erilise tunnustuse pälvinud esimese juhataja poolt rajatud alustel jätkasid tema tööd sellel kohal professorid Konstantin Ramul (1930–1936) ja Gustav Rägo (1936–1939). 1940. aasta aprillis reorganiseeriti Didaktilis-metoodiline Seminar Tartu Ülikooli juures asuvaks Pedagoogiliseks Instituudiks. Instituudi direktoriks määrati senine seminari juhtaja prof. G. Rägo. Nõukogude võimu kehtestamise järel asendas teda sellel ametikohal sügisest 1940 prof. Peeter Tarvel.²⁴ Didaktilis-metoodilises Seminaris kestis õpetajakutseks valmistumine üldreeglina ühe aasta. Seminari võeti vastu isikuid, kes olid mingil erialal ülikooli lõpetanud või siis seda lõpetamas, ja sooritanud ülikoolis pedagoogilise tsükli ainetes eksamid. Pedagoogilisele tööle suunduvatel üliõpilastel tuli eelnevalt õiendada eksamid psühholoogias, loogikas, eetikas, pedagoogika ja eesti

²² EAA, f. 2100. nim. 4, s. 135, l. 1.

²³ Eesti Vabariigi Tartu Ülikool 1919–1929. Tartu, 1929, lk. 194; Eesti Vabariigi Tartu Ülikool sõnas ja pildis. 1919–1932. Tartu, 1932, lk. 170, 171.

²⁴ Tartu ülikooli ajalugu III, lk. 92, 93.

kooli ajaloos, üldises kasvatusõpetuses, didaktikas ja koolitervishoius. Ka nõuti seminari astujatelt korrektset eest keele oskust.²⁵

Didaktilis-metoodiline Seminar jagunes õppeainete järgi osakondadeks, mida juhatasid vastavate ainete metoodika õppejõud. Seminari töövormid olid: loengud ainemetoodikast, arutelud (seminarid) õpikute ja õppeviiside kohta ning kirjalikud tööd. Suur osa õppeajast kulus õppetundide pealtkuulamisele ja proovitundide andmisele ning nende arutamisele.²⁶ Keskkooliõpetaja kutse saamiseks tuli seminari lõpetajal sooritada Haridusministeeriumi määratud komisjoni ees kutseeksam ja pärast seda töötada õpetajaameti kandidaadina 1–2 aastat, seejärel esitada aruanne oma tööst. Pärast sellele järgnevat osavõttu lühikursusest anti kutsekomisjoni otsusega õpetajaameti kandidaadile keskkooliõpetaja kutsetunnistus.

P. Põld oli kindlalt seisukohal, et Eesti uus haridussüsteem peab olema rahvusliku omapäraga ja endastmõistetavalt emakeelse õpetusega kõigis astmetes. Ta oli kõikidele lastele kättesaadava, maksuta hariduskorralduse pooldaja.²⁷

Didaktilis-metoodilise Seminari juhatajana pöördus P. Põld seminari algusaastal ülikooli nõukogu pole kirjaga, kus ta püüab ja loodab seminari ainete metoodika õpetajateks saada inimesi, kes "õppeviisi uuendustega alati sammu peavad". Ta lootis neid leida eeskätt ülikooli õppejõudude hulgast.²⁸ Kuid siiski jäi Pedagoogilis-didaktilise Seminari õpetuse tase oluliselt maha sel ajal kiiresti arenevast kooliuuenduslikust pedagoogilisest mõttest.

Kõrvuti Didaktilis-metoodilise Seminariga toimusid aastatel 1922–1927 Tartu ülikooli juures pedagoogide ettevalmistuse ja kvalifikatsiooni tõstmise kuuajalised kursused, kus keskkooliõpetajatest käisid peamiselt asetäitjad õpetajad. Kursuste juhtkond ja õppejõud olid peaaesjalikult ülikoolist tunniandjate staatuses. Neil kursustel valitses üldiselt kriitiline suhtumine pragmaatilise pedagoogika mõjudele, sh. töökooli liialdusteks arvatud meetoditele.²⁹ Üldiselt valitses Pedagoogilis-didaktilises Seminaris, kus anti ülikoolis erialase ja pedagoogilis-teoreetilise ettevalmistuse saanud keskkooliõpetaja kutse taotlejale ettevalmistust valitud erialade

²⁵ Tartu ülikooli ajaloo küsimusi. X. Tartu, 1981, lk. 167.

²⁶ Tartu ülikooli ajaloo küsimusi. V. Tartu, 1977, lk. 113.

²⁷ P. Põld, Valitud tööd. Tartu, 1993, lk. 168, 169.

²⁸ EAA, f. 2100, nim. 4, s. 135, l. 4.

²⁹ EAA, f. 2100, nim. 5, s. 317, l. 7–9; K. Kotsar, Õpetajate suvekursused Tartu Ülikooli juures. – Rmt.: Tartu ülikooli ajaloo küsimusi. IV. Tartu, 1977, lk. 120.

õpetamise metoodikas ja praktikas, traditsiooniline didaktilis-metoodiline suund.

Seminarist osavõtjalt nõuti kaks referaati vastava aine eriküsimuste (teemade) ja aineõpiku kohta. Ette oli nähtud ka referaadid õppeviiside kohta.³⁰ Nagu nähtub seminaristide poolt aastatel 1932–1940 esitatud kirjalike tööde nimestikust ei käsitletud need didaktika ja õppeviiside üldisi probleeme, vaid piirdusid eri õppeainete üksikute teemade käsitlemisega ja vastavate aineõpikute analüüsimisega ning aspirantide pedagoogilise tegevuse aruannetega. Erandiks olid kaks referaati, mis käsitlesid õpetamist vastavalt õpilaste arenemisele.

Seminaristide referaadid arutati osakondades läbi ja seminari nõukogu otsustas nende vastuvõtmise. Nagu nähtub Pedagoogilis-didaktilise Seminari nõukogu protokollist, ei ole ka nõukogu koosolekutel arutatud didaktika ja õppeviiside üldisi küsimusi ega nende küsimuste käsitlemise ühtlustamist seminari töös.³¹ Ka seminari aastaaruanded ei kajasta seminaris valitsenud didaktilis-metoodilist suundumist.³²

J. Tork, kes oli üks Pedagoogilis-didaktilise Seminari õppejõude, märkis oma ülevaates keskkooliõpetajate ettevalmistuse puuduste kohta seminari töös õigusega seda, et õppejõud olid seal ajutised tunniandjad, kes ei saanud täielikult pühenduda seminari tööle. Seepärast puudus seal ka ühtlane metoodiline juhendamine.³³ Seminari nõukogus avaldati korduvalt soovi, et seminari õppebaasiks loodaks eeskujulik harjutuskool-lütseum, selleni aga ei jõutud.

Pedagoogilis-didaktiline Seminar jäi keskkooliõpetajate pedagoogilises suunamises ja praktikas kõrvale samal ajal algkoolide ringkonnas hoogsalt arenenud kooliuuenduslikust liikumisest ja pedagoogilisest mõttest. See asjaolu ilmestas suuresti ka keskkoolide õppe- ja kasvatustööd. Keskkoolide töö tase oli aga mitmeti erinev ja ka kooliuuendusliikumise juhte J. Käis tunnustas rea keskkoolide (gümnaasiumide) ajakohast nõudlikku taset. Kuid siiski märkis ta, et kui algkoolides liikus uuenduslik vaim, püstitati uusi ajakohaseid eesmärgi ning otsiti nende teostamiseks uusi teid, tuginedes moodsa kasvatusteaduse põhimõtetele, käidi keskkoolis vanu radu, seal valitsesid iganenud tööviisid ja kasvatusmeetodid (eelkõige karistusmeetodid). J. Käis avaldas selliseid järeldusi pärast osavõttu II Gümnaasiumiõpetajate kongressist (1.–3. mai 1931). Tema ettekanne sel kongressil töökooli

³⁰ EAA, f. 2100, nim.5, s. 317, l. 3.

³¹ EAA, f. 2100, nim. 11, s. 82, l. 11–53; samas s. 84, l. 10.

³² EAA, f. 2100, nim. 5, s. 277, l. 6–82; samas nim. 4, s. 151, l. 55–57.

³³ Eesti Kool, 1939, veebruar, lk. 104–117.

taoliste põhimõtete, nagu õpilaste isetegev-individuaalne tööviis klassis, õpetaja osa muutumine tunnis, õpilaste karistamise vanade viiside hülgamine jm. rakendamise võimalustest keskkoolides, mida parajasti ahistas veel keskkoolide koondamine, nimetas J. Käis keskkoolide kriisiks. Pedagoogiline kriis oli J. Käisi arvates lahendatav moodsate kasvatus- ja õpetusviisidega. Ta pidas vajalikust, et koolitegelased tutvusid lähemalt kaasaegse pedagoogikaga. "Seega mitte tagasi keskaja poole, vaid edasi uutel kasvatuslikel radadel töökooli poole." Sellise hinnangu ja soovi andis kaasaegne kooliuuendusliikumine J. Käisi sõnadega Tartu Ülikoolist ja Pedagoogilis-didaktilisest Seminarist lähtuvale selleaegsele pedagoogilisele mõttele ning praktikale mida rakendati keskhariduskoolides. Seda asjaolu pidas ta ka üheks peamiseks põhjenduseks, et luua Pedagoogilis-didaktilise Seminari asemele ülikooli juures pedagoogiline instituut.

J. Käis siiski tunnistas ülikooli ja Didaktilis-metoodilise Seminari poolt omaaegses olukorras tehtud tänuväärset tööd, kuid märkis ühtlasi, et keskkooli (gümnaasiumi) õpetajate ettevalmistus ei vasta päriselt kaasaja haridusülesannetele, eriti kasvatustöö alal. Ta nentis, et pedagoogiline ettevalmistus toimus ülikoolis ja Didaktilis-metoodilises Seminaris liiga lühikese aja jooksul ning jäi seetõttu pealiskaudseks. See toimus õpingute kõrvalt nagu muuseas.³⁴ J. Käis ühines Pedagoogilis-didaktilise Seminari asemel pedagoogilise instituudi rajamise mõttega ja esitas selle kohta oma ettepanekud.

Didaktilis-metoodilist Seminari juhatanud P. Põld ja nõukogu nägid Pedagoogilis-didaktilise Seminari töös suure puudusena eeskätt seda, et ülikooli ja siis ka Pedagoogilis-didaktilise Seminari kaudu jõudis keskkooliõpetaja kutse taotlejate hulka palju selleks mitesobivaid inimesi. Peeti vajalikuks seminari astujate suhtes sisse seada kindlam selektsioon. Nagu nähtub Pedagoogilis-didaktilise Seminari hilisema juhataja prof. G. Rägo kirjast ülikooli valitsusele 21. jaanuarist 1939, tehti see otsus ka teoks.³⁵

2. Õppe- ja kasvatustöö. Õpetajaskond

Kuni 1924. aasta sügiseni toimus õppe- ja kasvatustöö õpetajate seminarides ajutiste, ühtlustamata õppeplaanide alusel. 1. augustist 1924 kehtestas Haridusministeerium

³⁴ J. Käis, Keskkooliõpetajate ettevalmistus. – Postimees, 1939, 23. veebruar.

³⁵ EAA, f. 2100, nim. 5, s. 277, l. 66–68; 116–118.

Riigikogus 16. oktoobril 1923 vastu võetud õpetajate seminaride seadusele tuginedes kõikide seminaride ja gümnaasiumide pedagoogikaharude jaoks ühtse õppeplaani, nn. normaal-tunnikava, mis kehtis seminaride sulgemiseni 1935. aastal. Ühtse õppeplaani kehtestamisega viidi õppeainete sisu ja maht kooskõlla avalike keskkoolide tunnikavadega. See tagas seminaride lõpetanutele vajaliku teadmiste taseme õppimise jätkamiseks kõrgkoolides. Üldhariduslikust keskkoolist aasta võrra pikem õppeaeg võimaldas piisavalt põhjalikud pedagoogilised teadmised ja praktika.

Seminari kaks esimest klassi töötasid keskkooli (gümnaasiumi) alama astme õppeplaani alusel. III ja IV klassis jätkus õpilaste üldhariduslik ettevalmistus. Selle kõrval oli õppeplaanis ka pedagoogilisi aineid. Kahes viimases klassis jätkus üldhariduslike ainete õpetamine, kuid selle kõrval õpetati juba süvendatumalt pedagoogilisi eriaineid.

1920.–1930. aastail jätkus Vabadussõja ajal alanud pedagoogikahariduse süsteemi ja hariduskorralduse edasiarendamine. Sel ajal püstitatud eesmärgid ja põhimõtteid arendati edasi. Jätkus välismaise kogemuse tundmaõppimine ja senisest ulatuslikum Eesti jaoks kohaldamine ning ärakasutamine. Uue ja väärtusliku otsingul esines erinevaid ja vastakaidki arusaamu, mille ümber arenes kaua aastaid kestnud poleemika. Tuli ette ka vähem õnnestunud otsuseid, nagu seda oli pedagoogiumide seadus. Üldkokkuvõttes otsesid tagasilööke pedagoogikahariduse süsteemi ja korralduse arengus ei olnud. Eesti pedagoogikahariduse korraldus arenes ja moderniseerus tempokalt, teenides oma rahvusriigi huve tulemuslikult. Eestis rakendatu sai laiemalt tuntuks ja pälvis tähelepanu naaberriikides, eelkõige Soomes.

Kuigi seminaride õppeplaani ja programmid ei olnud kõikides ainetes päriselt kattuvad gümnaasiumi omadega (näiteks ladina keelt ei õpetatud), kompenseeris mitme teise aine, eelkõige filosoofiliste distsipliinide põhjalik õpetamine lahknevusi kummagi koolitüübi vahel. Küllaltki silmapaistev koht seminaride õppeplaanis oli võõrkeeltel. Eesmärgiks oli õpetada võõrkeelt sel tasemel, et seminari lõpetanu omandaks vähemalt ühe keele niivõrd, et ta võiks lugeda selles keeles pedagoogilist kirjandust ning õpetada seda ka algkooli vanemates klassides. Õpetati saksa ja inglise keelt, neist esimest suurema tundide arvuga, et seminariharidusega algkooliõpetajatele oleks kättesaadav saksa keelne pedagoogiline originaalkirjandus. Vene keelt õpetati esimese võõrkeelena vaid 1922. aastani. Siis muudeti vene keele õpetamine seminarides vabatahtlikuks ning 1923. aastal asendati usuõpetusega.

Erinevalt üldhariduslikust gümnaasiumist leidis seminaride õppeplaanis rõhutamist kunstiline kasvatus: muusika, laulmise ja joonistamise õpetamine. Fakultatiivselt või valikainena õpetati ka näitekunsti, sest kooliõpetaja oli maal ammust aega kultuurijuht ja -kandja, sealhulgas traditsiooniline koorijuht ja näidendite lavastaja. Muusika-õpetuses taotleti orkestrimängu ja dirigeerimise oskust. Klaverimängus seati eesmärgiks ületada 6-klassilise algkooli lauluõpetamises vajalike oskuste raamid.

Õppeplaani võimaldas õppetöö individualiseerimist lääne reformpedagoogika töökooli ideede eeskujudel. Klassiti õppimise-õpetamise asemele ühendati erinevates klassides õppivaid õpilasi töörühmadeks õppeainetes, millele vastu nad eriti huvi tundsid. Õpilasi püüti nendes ainetes süvendatult õpetada, nendega arutada eriprobleeme või korraldada vastavalt praktilisi töid.

Pedagoogilise õppeasutuse kasvatusliku ülesandena nähti vajadust kasvatada õpetajate ja õpilaste sõprust ning peeti nn. töökooli ainsaks vahendiks, mis aitab inimesi "rõõmsateks töölisteks" kasvatada.³⁶ J. Käis nägi peaülesannet tulevaste õpetajate "vaimses" kasvatamises, "korraliku õpetaja kasvatamises, kes oma tööalaga võib väga korralikult toime tulla."³⁷ Üldiselt pidasid seminariõpetajad korraliku intellektuaalse teadusliku hariduse ja kutseoskuse andmist oma kasvandikele ka heaks kasvatusseks.

1930. aastate teisel poolel seati pedagoogikaõppeasutuste ülesandeks ette valmistada kindla iseloomuga, positiivse maailmavaatega, veendunud isamaaliku meelsusega ning mitmesuguste tarvilike tööoskustega varustatud õpetajaid, kes oma kõrge isiksusega, elulähedusega ning tööoskuste ja -võimetega võiksid olla õpilastele eeskujuks.³⁸

Seesuguste eesmärkide realiseerimise teenistuses oli 1937. aasta seminaride seaduse alusel koostatud õpetajate seminaride õppeplaani. 1924. aasta seminaride õppeplaaniga võrreldes oli varem vabatahtliku õppeainena õppeplaanis olnud usuõpetus muudetud kohustuslikuks. Võõrkeeltest oli uuele orientatsioonile vastavalt esikohale pandud inglise keel, saksa keelt asendas soome keel. Mõnevõrra oli suurendatud pedagoogiliste ainete osakaalu. Kord nädalas toimuvas klassijuhataja

³⁶ V. Raami ettekanne Rakvere Õpetajate Seminari õppenõukogu koosolekul 4. veebruaril 1920. EAA, f. 2108, nim. 1, s. 1. 5.

³⁷ J. Käisi ettekandest Riigikogu hariduskomisjonis 1930. aastal. – ERA, f. 80, nim. 4, s. 380, l. 109.

³⁸ J. P o r t , Ajakohase õpetajate ettevalmistamise vajalikke eeltingimusi. – Eesti Kool, 1938, nr. 3, lk. 152.

tunnis õpetati seminaristidele lisaks sõjaväeõppusele noorsoo organiseerimist ja kooli administratsiooni. Kuulumist isamaalistesse noorsoo-organisatsioonidesse peeti seminaristidele enesestmõistetavaks.

Seminarides arendati välja laialdane ja mitmekülgne klassiväline harrastustegevus. Anti välja ilukirjandusliku sisuga käsikirjalisi ajakirju, korraldati mitmesugustel teemadel ettekandekoosolekuid, töötasid õpilaste huvidekohased aineringid, nagu pedagoogika-, kunsti- ja spordiringid. Erilist tähelepanu osutati näidendite lavastamisele, kooride ja orkestri tegevusele, kaasa arvatud kontsertide korraldamine. Elamusrikkad olid seminaristide kohtumised silmapaistvate kirjanike, kunstnike ja muusikutega. Seesugune omaalgatusele rajatud harrastustegevus arendas seminaristidele tulevases töös vajalikke organiseerimisvõimeid ja kogemusi.

Laialdased volitused olid seminariõpilaste sisemise elukorralduse juhtimiseks antud õpilaskonna omavalitsusele. Isamaalise meelsuse ja rahvustunde kasvatamise eesmärgil peeti eriti tähtsaks seminaristide osavõttu rahvuslikest kaitseorganisatsioonidest. Läänemaa seminaris näiteks tegutses Kaitseliidu üksikrühm alates 1925. aastast, Naiskodukaitse organisatsioon 1927. aastast.³⁹ Kummaski oli ligikaudu 30 liiget.

1920.–1930. aastatel olid Lääne-Euroopas laialdaselt levinud reformpedagoogika, eriti nn. töökooli põhimõtted. Nende juurutamisel Eesti koolikorraldusse etendas erilist osa Võru Õpetajate Seminari direktor Johannes Käis. Töökooli ja isetegutsemise põhimõtete ja -meetodite rakendamisel õppe- ja kasvatusprotsessi etendasid suurt osa ka teised seminarid. Rahvuskooli praktikasse juurdusid need ühe erilise vahelüli – seminaride algkoolide (harjutuskoolide) ning neis toimunud katsetamise ja kogemuste kaudu. Seminaride algkoolid olid eriliselt seminaristide õppepraktika tarvis kujunenud algkoolid. Tavakoolist olid nad väiksemad. Et neil puudusid pea ilma erandita paralleelklassid, siis oli neis võimalik korraldada õppetööd seminari vajadusist lähtuvalt ja seda arvestavalt. Aastatega sulasid seminaride algkoolid seminariga täiesti kokku. Neil oli enamasti ühine juhtkond, ühised õpetajad, ühine õppenõukogu, ühine kantselei ja kirjavahetus, ühised ruumid ja vara. Harjutuskooli juhataja allus seminari direktorile.

Harjutuskooli töö polnud tavaline algkoolitöö, vaid aineõpetamise praktika, kus seminari metoodikaõpetajad näitasid, kuidas tuleb tegelikult algkoolis töötada. Iga

³⁹ Läänemaa Õpetajate Seminar 1921–1931. Haapsalu, 1931, lk. 21.

tund oli siin kas demonstratsiooniks või harjutuseks tulevasele noorele õpetajale. Tulevased õpetajad viibisid pidevalt harjutuskooli õpilaste hulgas, täites seejuures üha suurenevaid pedagoogilisi ülesandeid nagu korrapidamine, abistamine koolisöökla, jm. Metoodikaõpetajad koordineerisid oma töö harjutuskooli aineõpetajatega, vältides võõrandumist lastest ja säilitades sideme tegeliku koolieluga. Sageli õpetas metoodikaõpetaja harjutuskoolis ise oma ainet, sidudes sel viisil teooriat praktikaga ja katsetades uusi metoodilisi võtteid tegelikus õppetööpraktikas.

Pedagoogiumide algkooliõpetajate ettevalmistamise haru õppeplaanides olid esikohal pedagoogilised ained (pedagoogika, didaktika, pedagoogika ajalugu, pedagoogiline psühholoogia, noorsoo organiseerimine), samuti algkooli õppeainete metoodika, aiandus, hääleseade jt. Lavakunsti esindasid nn. oskusained. Isamaaliku meelsuse kasvatamiseks õpetati 1935/36. õppeaastal erakorralise õppeainena õppeplaani väliselt Vabadussõja ajalugu.

Tähtis koht oli pedagoogilisel praktikal ka pedagoogiumides. Lisaks hospiteerimisele (tundide pealtkuulamisele) ja tundide andmisele tuli teha praktika klassijuhatamises ja raamatukogutöös, tutvuda korrapidamisega, kooli kooperatiivi, kooli ühisköögi ja mõne õpilasringi tegevusega. Erinevalt seminaridest, kus õppetöö põhivormiks oli klassitunni süsteem, püüti pedagoogiumides kasutada kõrgkoolide õppetöö vorme. Välja arvatud oskusained ja keeled oli õppemeetod loenguline. Teoreetiliste ainete eksameid asendasid kevadeti toimuvad kollokviumid. Õppeaastaid pedagoogiumides nimetati kursusteks, mis omakorda jagunesid semestriteks. Nagu uutes seminarides nii ka pedagoogiumides pidid õpilased kindla graafiku kohaselt läbi viima igapäevase hommikusi kõnesid religioossetel või isamaalistel teemadel.

Algkooliõpetajaid ettevalmistavaid õppeasutusi püüti komplekteerida parimate õpetajatega. Seda soodustas tavalise 24 tunni asemel seminariõpetajatele ette nähtud väiksem – 20-tunnine nädalakoormus. Samal ajal esitati seminariõpetajatele täiesti mõistetavalt kõrgendatud nõudmisi ja toimus inspektorikontroll. Seminarid olid allutatud selle poolest ministeeriumi haridusnõunikule, kuid peamiseks revidendiks kujunes haridusministri nõudlik ja range abi F. V. Mikkelsaar. Ajavahemikul 1918–1930 revideeriti igat seminari 9–10 korda, Rakvere Seminari isegi 14 korda.⁴⁰

Pingeline pedagoogiline töö, kõrge nõudlikkus ja majanduslike erisoodustuste puudumine seminarides tõi kaasa õpetajate kaadri suure voolavuse, seda eriti

⁴⁰ ERA, f. 1108, nim. 4, s. 942, l.2.

algusaastatel. Nii töötas Rakvere Õpetajate Seminaris ajavahemikul 1919 – 1932 üksteise järele kolm direktorit, neli inspektorit, seitse eesti keele õpetajat, kolm pedagoogiliste ainete õpetajat, kuus inglise keele õpetajat, kuus saksa keele õpetajat, neli vene keele õpetajat, seitse matemaatika-füüsika õpetajat, kuus loodusteadusete ja geograafia õpetajat, neli ajaloo õpetajat, kaheksa muusika ja laulmise õpetajat, neli joonistamisõpetajat, neli aiatöö õpetajat, viis majapidamisõpetajat, kaheksa poeglaste võimlemise õpetajat, neli tütarlaste võimlemise õpetajat, kaks usuõpetajat, kolm harjutuskooli juhatajat. Üldse oli sel ajavahemikul seminari teenistuses 96 õpetajat. Esimestena tööle asunud õpetajatest töötas Rakvere seminaris kuni selle likvideerimiseni ainult Voldemar Raam ja temagi vaheaegadega.⁴¹

Parem ei olnud olukord ka Läänemaa seminaris, kus 1921.–1931. aastani juhtis seminari viis direktorit ja töötas vaheldumisi 74 õpetajat.⁴² Mõnevõrra püsivam oli õpetajaskonna põhituumik Võru Õpetajate Seminaris, kuid ka siin töötas kooli tegevuse kestel lühemat või pikemat aega 63 õpetajat.⁴³ Suur oli pedagoogilise kaadri voolavus samuti Tartu ja Tallinna seminarides. Sellele vaatamata on õpetajate seminarides õpetanud paljud eesti demokraatliku kultuuri silmapaistvad esindajad, kunstnikud, muusikud ja teadlased. Eriti kehtib see Tartu Õpetajate Seminari kohta, kus õppejõududena on lühemat või pikemat aega töötanud Aleksander Audova, Peeter Tarvel (Treiberg), Arthur Luha, Andrus Saareste, Juhan Aul (Klein), Alfred Koort, Johannes Aavik, Paul Kogerman, August Vaga, Richard Kleis, Voldemar Mellik (Melnik), Mart Saar, Juhan Aavik jt. Kuid teisteski seminarides töötas üldtuntud kunsti- ja kultuuritegelasi nagu Jüri Parijõgi (Parinbak), Eduard Ole, Gustav Mootse, August Jansen, Jaan Vahtra, Anna Raudkats, Tuudur Vettik, G. E. Mesiäinen, Gyrillus Kreek, August Topman, Riho Päts jt. kelle osa tulevaste õpetajate ettevalmistamisel on olnud märkimisväärne. Heade pedagoogide ja metoodikutena said tuntuks Jaan Rumma, Karl Veski ja Carl Heinrich Niggol Tartu Õpetajate Seminarist, Mihkel Välbe ja Jakob Kents Tallinna seminarist, Aleksander Lint ja Jaan Pakk Läänemaa seminarist, Rudolf Reiman Võru seminarist, Jüri Erm Rakvere seminarist.

⁴¹ A. N u r k , Ülevaade... Rakvere Õpetajate Seminari tööst ja arengust. – Tarmo, nr. 5, 1937, lk. 11.

⁴² Läänemaa Õpetajate Seminar 1921–1931. Haapsalu, 1931, lk. 22.

⁴³ Võru Õpetajate Seminar. Tegevus ja uuenduspuüed. Tartu, 1936, lk. 4.

Silmapaistvat osa etendasid Eesti 1920.–1930. aastate pedagoogilise hariduse ajaloos Võru seminari direktor Johannes Käis ja Tallinna seminari (hiljem Tallinna Pedagoogiumi) direktor August Kuks. Esinedes antipoodidena algkooli õpetajate ettevalmistamise paljudes küsimustes oli J. Käis A. Kuksist võrreldamatult progressiivsem. Kuid ka A. Kuksil oli Tallinna Pedagoogiumi direktorina teeneid, eriti kutsehariduslike ainete õpetajate ettevalmistamisel. Progressiivsete meisterpedagoogidena meenutavad endised õpilased Rakvere seminari (hiljem Tartu Pedagoogiumi) direktorit Voldemar Raami, Tartu seminari kauaaegset inspektorit Eerik Jaanvärki ja Tartu seminari direktorit Jaan Porti. Arvestatav on seminariõpetajate (eriti Võru) lektoritöö õpetajate suvekursustel ning nende tegevus kooliõpikute ja muude pedagoogilise sisuga teoste või kirjutiste autoritena.

3. Õpilaskond

Kui tsaarajal õpetajate seminarides ei õppinud üldse naisi, siis Eesti Vabariigi ajal koosnes õpetajate seminaride õpilaskond valdavalt naisõpilastest. Eriti rohkesti oli naisseminariste Rakvere ja Tallinna seminarides (1926/27. õ. a. vastavalt 64,9% ja 63,4% õpilaste koguarvust). Kuigi Tartu seminaris ainsana olid ülekaalus meesõpilased (53,8%), jäi kõikide seminaride õpilaste kogusummas kindlalt püsima naiste ülekaal (56,7%). Uute õpilaste vastuvõtul püüti küll võrdsete sisseastumiseksamite tulemuste korral eelistada mehi,⁴⁴ kuid üldpilti see ei muutnud.

Territoriaalselt pärines õpilaspere enamikus vastava seminari asupaigaga külgnevatest maakondadest, kuid Põhja-Eesti seminarides oli ka Lõuna-Eesti päritoluga õpilasi ja vastupidi. Linnast pärit õpilaste arv seminarides oli üldiselt väike, moodustades näiteks 1922/23. õppeaastal vaid 17,4%.⁴⁵ Et seminaridesse võeti õpilasi vastu 6-klassilise algkooli baasil, oli seminariõpilaste keskmine vanus 15–20 aastat. Õpilasi alla 15 ja üle 20 aasta oli 1926/27. õppeaastal vaid 1/5 õpilastest.

Rahvuselt olid seminaristid ülekaalukalt eestlased, kuid nende hulgas õppis õige vähesel arvul ka venelasi ja rootslasi. Sotsiaalselt päritolult olid seminaride õpilased kehvik- ja keskmiktalupidajate, käsitööliste, õpetajate, teenistujate jt. majanduslikult

⁴⁴ Võru seminari korraldati näiteks konkurss poiste ja tütarlaste vahel eraldi, lähtudes õppenõukogus kindlaks määratud suhtarvust.

⁴⁵ Õ. E l a n g o , Kool, õpetajaskond ja haridus kodanlikus Eestis (1919–1930). – Dissertatsioon ajaloodoktori teadusliku kraadi taotlemiseks. Tallinn, 1974, lk. 190.

kitsastes oludes kasvanud lapsed. 1922/23. õppeaasta andmeil õppis seminarides tööstusettevõtete omanike lapsi 0,8%, kaubandusettevõtete omanike lapsi 2,4%, talupidajate lapsi 32,3%, popside lapsi 9,7%, põllutööliste lapsi 9,5%, käsitööliste lapsi 15,8%, tööliste ja teenistujate lapsi 17,0%, vabakutseliste haritlaste lapsi 1,6%, riigi- ja omavalitsusteenijate lapsi 74%, muid 4%, märkimata oli 4%. Popside ning maa- ja linnatööliste lapsed moodustasid seminarides kokku 36,2%, õppemaksuga keskkoolides oli neid vaid 18,6%.⁴⁶

Tööraha lapsi tõmbas seminaridesse tavaliste keskkoolidega võrreldes soodsamad õppimistingimused (õppemaksu puudumine, internaat, ühistoitusamine, igakuised ja ühekordsed toetussummad) ja koos keskharidusega elukutse omandamise võimalus. Oma sotsiaalse päritolu tõttu revolutsioonilistele ideedele vastuvõtlik õpilaskond muutis õpetajate seminarid opositsiooniliseks ja revolutsioonilistele ideedele vastuvõtlikuks.

Et tung õpetajate seminaridesse oli suur, ületas õppida soovijate arv vabade kohtade arvu mitmekordselt. Nii jäi aastatel 1922 -1929 üksnes Võru seminari vastu võtmata 438 õpilast.⁴⁷ Tavaliste vastuvõtukatsete kõrval, kus vastuvõtmisel eelistati õpilasi paremate võimetega laulus ja muusikas, hakati mõnedes seminarides (Tartus alates kevadest 1924, Võrus alates 1927 aastast) õpilaste selekteerimisel kasutama intelligentsusteste. Kuna õpilasi võeti vastu valikuga, olid õppetöö tulemused võrreldes üldharidusliku keskkooliga tunduvalt paremad ja kooliskäimine korralikum, kusjuures vastavad näitajad aasta-aastalt paranesid.

1926/27. õppeaastal lõpetas seminarides klassikursuse 83,5% õpilaste üldarvust (üldhariduslikes keskkoolides 68,2%), jäi kursust kordama 3,6% (üldhariduslikes keskkoolides 7,8%) ja sai järeleeksameid 12,9% (üldhariduslikes keskkoolides 24,0%). Üksikute seminariklasside järgi oli klassikursuse lõpetanute % madalaim I klassides (75%) ja kõrgeim VI (lõpu) klassides (97,7%).

Veelgi paremad oli tulemused 1928/29. õppeaastal, mil keskkooli ülemastme (III – V k.) võrdlev õppeedukus oli kõige parem pedagoogilises harus (s.t. õpetajate seminarides ja Saaremaa Ühisgümnaasiumi pedagoogilises harus). Sel õppeaastal oli klassikursuse lõpetanud pedagoogikaharus 90,4% (keskkooli ülemastme keskmine

⁴⁶ Samas.

⁴⁷ Võru Õpetajate Seminar. Tegevus ja uuenduspüüded, lk. 9.

76,4%), klassikursust kordama jäänuid 2,3% (keskkooli ülemastme keskmine 7%) ja järeleksameid saanud 7,3% (keskkooli ülemastme keskmine 16,6%).⁴⁸

Ka kooliskäimise korralikkuse poolest olid seminariõpilased üldharidusliku keskkooli omadest paremad. Puudumistundide arv ühe õpilase kohta seminarides 1926/27. õppeaastal oli 37 tundi, üldhariduslikes keskkoolides 58 tundi.⁴⁹

Oma tegevusajal andsid viis õpetajate seminari koos Saaremaa gümnaasiumi pedagoogikaharuga kokku 1485 kutsega õpetajat. Nende hulgas oli Võru seminari lõpetanud 145 (69 meest ja 76 naist), Läänemaa seminari lõpetanud 188 (89 meest ja 99 naist), Rakvere seminari lõpetanud 327 (99 meest ja 228 naist), Tallinna seminari lõpetanud 386 (114 meest ja 272 naist), Tartu seminari lõpetanud 366 (192 meest ja 174 naist) ja Saaremaa gümnaasiumi pedagoogikaharu lõpetanud 73. Aastatel 1933–1935 lõpetasid Tartu Pedagoogiumi seminariklassides veel 178 (91 meest ja 87 naist) ning Tallinna Pedagoogiumi seminariklassides 104 (43 meest ja 61 naist) inimest.

Tallinna Pedagoogiumi 2-aastase algkooliharu lõpetas 1932. aastal 42 inimest⁵⁰ (18 meest ja 24 naist) ja aastatel 1936–1940 198 inimest (90 meest ja 108 naist), Tartu Pedagoogiumi algkooliharu 1937. aastal 28 inimest (10 meest ja 18 naist) ehk kokku 268 pedagoogiumiharidusega algkooliõpetajat (118 meest ja 150 naist).

Ühtekokku omandas aastatel 1919–1940 6-aastase seminarikursuse alusel pedagoogilise ettevalmistuse 1767 ja 2-aastase pedagoogikakursuse alusel 268 inimest ehk kogusummas 2035 algkooliõpetajat.⁵¹

Algkooliõpetajaid ettevalmistavate õppeasutuste tegevuse tulemusena saavutati sõjaeelses Eestis olukord, et kogu õpetajaskonnas kujunes kvalitatiivselt parimaks algkooliõpetajate koosseis. Seisuga 1. märts 1936 töötas Eestis algkoolides 225 (6,2%) kutseta ja 3437 (93,8%) kutsega õpetajat. Kutseliikide järgi oli kutsega õpetajate (3437) hulgas algkooliõpetaja kutsega 3396 (98,8%), täienduskooli õpetajate kutsega 1 (0,02%), keskkooliõpetaja kutsega 17 (0,5%), kesk- ja kutsekooliõpetaja

⁴⁸ H. Reiman, Õpilaste edasijõudmine koolides. – Kasvatus, 1930, nr. 8, lk. 377.

⁴⁹ Selles lõigus toodud andmed on võetud Riikliku Statistika Keskbüroo a. avaldatud statistilisest ülevaatest “Õpetajate seminarid 1923–1927.a.”, mis koostati seoses seminaride pedagoogiümideks reorganiseerimisega.

⁵⁰ Vene algkooli haru.

⁵¹ Arvutatud järgmistes allikates avaldatud andmete põhjal: ERA, f, 1831, nim.1, s. 1059, l. 25–41; Eesti Statistika 1940, lk. 227; Õpetajate Leht, nr. 23/24, 7. juuli 1940, lk. 6; Albert Seppel, Saaremaa koolid ja õpetajad 1918–1940, 2. kd., lk. 346–..... Käsikiri Eesti Akadeemilises Raamatukogus.

kutsega 23 (0,7%) õpetajat.⁵² Pedagoogilise õppeasutuse lõpetamise teel kutse omandanud oli nende hulgas 1590 (46,4% kutsega õpetajate üldarvust), pedagoogiliste kursuste lõpetanud 1174 (34,2%), eksami kaudu (eksternina) kutse omandanud 473 (13,8%) ja ilma eksamiteta kutse saanud 192 (5,6%).⁵³

Halvem oli algkooliõpetajate hariduslik tase. 3662-st (algkoolides töötanud õpetajast olid kõrgema haridusega 155 (4,3%), keskharidusega 235 (6,4%), algharidusega 127 (3,5%). 29 õpetaja suhtes andmed puudusid.⁵⁴

Kesk- ja kutsekooli õpetajaid ettevalmistavate asutuste õpilastest moodustasid enamuse samuti naised. Nii oli ajavahemikul 1931–1938 Tartu Ülikooli juures õpetaja kutseeksami sooritanud 508 inimesest mehi 200 ja naisi 308. Erialade järgi oli kutseeksami sooritanud 102 eesti keele õpetaja hulgas naisi 74 ja mehi 28; 51 ajalooõpetaja hulgas naisi 35 ja mehi 16; 125 võõrkeelte õpetaja hulgas naisi 107 ja mehi 18; kuue filosoofia ja pedagoogikaõpetaja hulgas naisi üks ja mehi viis. Filosoofiateaduskonnas ettevalmistavate erialade hulgas (kokku 284 inimest) oli seega naiste ülekaal eriti ilmne (217 naist ehk 76,4%) ja meeste osatähtsus väike (67 ehk 23,6%). Mõnevõrra paremini oli meeste ja naiste vahekord tasakaalustatud teistel ülikoolis ettevalmistavatel erialadel.

Õpetajakutseks ettevalmistamise riikliku süsteemi rajamine ja kaasaja tasemel väljaarendamine lõi eeldused heade kutseoskustega algkooliõpetajate ettevalmistamiseks. Kuid ka gümnaasiumiharidusele rajanevate pedagoogiliste õppeasutuste lõpetanud olid oma intellektuaalsete võimete ja suurelt osalt ka pedagoogiliste oskuste poolest kaasaegsel tasemel, kuigi pedagoogiliselt nõrgemini ette valmistatud kui seminarilõpetanud.

4. Õppeasutuste materiaalne baas

Pedagoogiliste õppeasutuste õppe-materiaalne baas oli üksikute õppeasutuste osas erinev. Kõige paremates tingimustes töötas Rakvere Õpetajate Seminar, kus oli kasutada Riia õpperingkonna arhitekti A. Gieselbaschi projekti järgi 1915. aastal pedagoogilise õppeasutuse otstarbeks valminud peahoone, Baltimaade tolle aja üks moodsamaid koolimaju. Koolil olid avarad ruumid, keskküte ja oma elektrijaam,

⁵² ERA, f. 1831, nim.1, s.981, l. 14.

⁵³ Samas, l. 23.

⁵⁴ Samas, l. 20.

majad õpetajate korteriteks.⁵⁵ Ent Saksa okupatsiooniväed hõivasid 1918. aastal koolimaja ja internaadi, tegid sisustusele, rikkalikule õppevahendite kogule, põllutööriistadele ja raamatukogule väga palju kahju, osalt hävitasid täielikult. Vabadussõja ajal olid peahoonesse majutatud Eesti sõjaväeosad, õpetajate majadesse paigutatud Viru maakonna nakkushaigla. Ruumide vabanemise järel vajasisid need remonti. Seepärast töötas seminar 1919/20. õppeaastal Rakvere Reaalgümnaasiumi ja Malla mõisa kitsastes ja õhuvaestes ruumides, ilma oma õppevahendite ja seadmeteta.

1920/21. õppeaastal asus seminar oma ruumidesse, kus sügissemestril viidi lõpule seminarihoonete sise- ja välisremondid, rajati ajakohased kabinetid (füüsika, loodusõpetus, keemia), joonistussaal ja muusikaklass. Tööõpetuseks sisustati vajalike seadmete ja tööriistadega töötoad, rajati internaat tütarlastele ja korraldati ühistoitlustamine. Sama õppeaasta kevadel korrastati seminari ümbrus, rajati puiestee ja haljasalad, asutati kooliaed. Et Rakvere seminari finantseeriti võrdset teiste seminaridega, kujunes temast teiste pedagoogiliste õppeasutuste hulgas igati nõuetele vastava materiaalse baasiga õppeasutus.

Läänemaa Õpetajate Seminar töötas 1920/21.–1922/23. õppeaastal Läänemaa Ühisgümnaasiumi õhtupoolses vahetuses kitsastes tingimustes ja mitmes majas. Klaveri- ja viiulitunde korraldati muusikaõpetajate erakorterites, samuti Haapsalu "Vene klubis" ja "Kungla" seltsi ruumides. Samaaegselt toimusid ümberehitus- ja remonttööd Haapsalust kolme kilomeetri kaugusel asuvas Uuemõisas. Seminari asupaigana arvesse tulevatest Haapsalu läheduses olevatest mõisahoonetest langes valik Uuemõisa härrastemajale, kuna see omas kõige enam eeldusi "maakasvatuskodu" ilmeka õpetajate ettevalmistusasutuse väljaarendamiseks.

Seminarile anti üle enamuse mõisahooned (arvult 23) ja ümbritsev 172-hektariline maaala koolitalu rajamiseks. Endine häärber, 3-korruseline kiviehitus, moodustas ümberehitatult peahoone keskmise osa, kuna mõlemad tiivad ehitati juurde täiesti uutena. Endine viinavabrik ehitati tütarlaste ühiselamuks, endine tõllakuur õpetajate elumajaks.

Ehitustööd kestsid 1921. aasta kevadest 1923. aasta sügiseni ja läksid maksma 47 miljonit senti, seega rohkem kui uue ehitamine. Peahoone kujunes kubatuurilt võrdlemisi avaraks. 76 üksikruumi hulgas oli suuremateks võimla – ühtlasi peosaal – koos lavaga, aktusesaal ja 17 klassiruumi. Eriklassid koos nõutavate kabinettidega

⁵⁵ Rakvere Õpetajate Seminar 1912–1957/ Koost. E. Allese. Tallinn, "Eesti Raamat", 1989, lk. 10.

olid ajaloo, klaveri, muusika, füüsika, maateaduse, loodusloo, keemia ja joonistamise õpetamiseks.

Hoonesse seati sisse elektrivalgustus ja keskküte. Ehitus- ja remonditööde kvaliteet oli aga halb. Vastvalminud hoonete katused ei pidanud vihma, seinad pragunesid, krohv langes välja⁵⁶ ning hooned nõudsid pidevat igaaastast remonti. Kaevudesse jooksis mustuskanalisatsiooni vett, puuduliku ventilatsiooni tõttu oli õhk ruumides läpastav. Keskküte oli sagedasti nädalate kaupa rikkis, ruumid külmad ja niisked,⁵⁷ väljapääsutee vihmaperioodidel porine ja põhjatu.⁵⁸

Seminari kohavalik ei olnud päriselt õnnestunud. See lõi kooli juures elavatele õpilastele ja õpetajatele küll häid võimalusi taidlemiseks, ent ahendas kontakte ümbruskonna ja pedagoogilise avalikkusega, sest seminar asus hõreda asustatusega kohas. Ka oli raskusi harjutuskooli komplekteerimisel õpilastega. Siiski andis seminari mereäärne asend ja põllumaa endises mõisasüdames ühes kariloomade ja hobustega, mesila, suur viljapuuaed ühes pargiga, soodsaid eeldusi looduteaduslike ainete ja aianduse õpetamiseks. Õppevahendite kogule panid aluse seminarile üle antud endise Simuna kõrgema algkooli õppevahendid.⁵⁹

Ruumipuuduse alla kannatas kogu oma tegevuse kestel Võru seminar. Saanud oma kasutusse endise Võru Kõrgema Algkooli kaks maja, sai seminar 1923. aastal õues asunud puumaja juurde- ja pealeehituse teel lisaks 2 uut klassiruumi ja mõningaid vajalikke kõrvalruume, mis aga seminari vajadusi kaugeltki ei rahuldanud. Eriti suur puudus oli korralikust võimlast. Seminari ainsat saali kasutati nii võimla kui aktustesaali ja jalutusruumina. Saal asus teisel korrusel ja oli uste kaudu ühenduses viie klassiruumiga. Võimlemisega paratamatult seotud müra segas õppetööd klassides. Saalis puudus korralik ventilatsioon. Õhk oli tolmune, sest põrandalauapragude puhastamine oli paktiliselt võimatu. Pesemisruumid puudusid, riidetuti keldris. Võimlemisriistad olid puudulikud ja olemasolevategi ülesseadmine saali teiste ülesannete tõttu raskendatud.⁶⁰

⁵⁶ "Päevaleht", 1925, 21. mai, nr. 135, lk.6.

⁵⁷ Läänemaa Õpetajate Seminar 1921–1931, lk. 46.

⁵⁸ Kasvatus, 1927, nr. 1, lk. 39.

⁵⁹ ERA, f. 1183, nim.2, s. 3, l. 2.

⁶⁰ ERA, f. 1108, nim. 4, s. 422, l. 568.

J. Käisi iga-aastased taotlused võimla ja puuduvate klasside juurdeehitamiseks 10 miljoni marga saamiseks lükati tagasi.⁶¹ Seminaril oli koos harjutuskooliga 12 klassi, kuid ainult 11 klassiruumi + puidutööklass. Ühe hektari suurusel krundil asusid õu ja mänguplats ning kooliaiaks sisustatud aed- ja puuviljaaed.⁶²

Õppevahendite muretsemisel püüti eeskätt silmas pidada töökooli põhimõttele rajatud algkooli vajadusi. Lisaks Võru Kõrgemalt Algkoolilt ja endiselt Tõrva Kõrgemalt Algkoolilt saadud õppevahenditele valmistati neid seminarile käsitöö ja joonistamise tundides, loodusloo ja maateaduse praktikumidel ning saadi sel alal tunnustust-väärivaid tulemusi. 1923. aastal oli seminari raamatukogus 5497 raamatut, nende hulgas 1326 eestikeelset, 1562 saksakeelset, 1186 venekeelset, 120 inglise-prantsuskeelset ja 1103 õpperaamatut. Seminari ajakirjanduse kogus olid esindatud kõik eestikeelsed ajakirjad ja üle 20 saksakeelse pedagoogilise ajakirja.

Ka Tallinna ja Tartu algkooliõpetajaid ettevalmistavad õppeasutused asusid ruumides, mis ei olnud ehitatud õpetajaid ettevalmistavate asutuste jaoks ega vastanud kaasaja nõuetele. Töö Tartu Õpetajate Seminaris (Pedagoogiumis) toimus neljas kohas: Lai tänav nr. 28, erakorteriteks ehitatud majas asus seminari algkool, kantselei, ühiskööök, tütarlaste internaat ja direktori korter. Pepleri tänaval m. 13 töötasid seminariklassid ja asus poeglaste internaat ilma köögita. Narva tänaval m. 85 asus seminari aed ja Gustav Adolphi tänaval m. 13 ülikooli võimlas toimusid kehalise kasvatuse tunnid. Õpetajail ja õpilastel tuli liikuda nende kohtade vahel koolitöö ajal, mis kulutas aega ja takistas õppe-kasvatustööd.

Algkooli klassiruumid olid väikesed ega mahutanud praktikatundide kuulajaid. Teisel ja kolmandal korrusel asuvaid algkooliklasse ühendav järsk, kitsaste astmetega trepp võis põhjustada väikeste lastega õnnetusi. Kuigi Pepleri tänava ruumid olid paremad, puudus siin kanalisatsioon ja nad olid külmad. Võimla puudus ja ülikooli võimlat sai kasutada vaid piiratud määral.

Tallinna Pedagoogiumi töötingimused olid paremad Tartu Õpetajate Seminari omadest vaid selle poolest, et õpetus toimus kahes üksteisele lähestikku asuvas hoones (Vene tänav 22 ja 31). Kaugemal (Vilmsi tän. 39) asus pedagoogiumi aed. Kuid ka Tallinna Pedagoogiumil puudus suurem saal ja võimla, samuti internadiruumid, kitsad olid kõrvalruumid. Mõlema linna pedagoogilistel õppeasutustel

⁶¹ Samas.

⁶² ERA, f. 1108, nim. 4, s. 422, l. 614.

puudusid kehalise kasvatus õppevahendid ja seadmed, mõlema raamatukogud vajasisid täiendamist uuema eesti- ning võõrkeelse pedagoogilise kirjandusega.

Teistel pedagoogilistel õppeasutustel: 1-aastastel pedagoogilistel kursustel, tööstuslike koolide õpetajate ettevalmistuskursusustel, Didaktilis-metoodilisel Seminaril oma eraldi õppemateriaalset baasi ei olnud. Nad töötasid selle õppeasutuse ruumides, kelle juures nad asusid. Teatav arv vajalikke õppevahendeid ja raamatuid, mida 1-aastased kursused kasutasid, anti üle koos kursuste üleminekuga uude asupaika. Aastate möödudes omandas väärtusliku raamatukogu ülikooli Didaktilis-metoodiline Seminar.

1920. aastate lõpul, kui seminaride sulgemine muutus aktuaalseks, koostas Riigi Statistika Keskbüroo ülevaate riigi kulutustest õpetajate seminaride ülalpidamiseks aastatel 1923–1927. Sellest nähtub, et kehvemate seminaristide rahaliseks toetamiseks kõikides seminarides kulutati igal aastal umbes kaks miljonit marka (umbes 6,4% kulude üldsummast),⁶³ kusjuures toetussumma õpilaste arvu suhtelise stabiilsuse juures aasta-aastalt vähenes: 1923. aastal 2 284 000 marka, 1925. aastal 2 010 000 marka, 1926. aastal 1 940 000 marka.

Hoolimata seminaride nõrgast õppe-materiaalsest baasist vähendati pidevalt ka õppevahendite hankimiseks ja raamatukogude täiendamiseks määratud summasid. Selleks eraldati 1923. aastal 1 967 000 marka, 1926. aastal 971 000 marka. Veel rohkem vähenesid inventari tarvis vajaminevad summad (1923. aastal 3 367 000 marka, 1925. aastal 1 491 000 marka, 1926. aastal 848 000 marka) ning majade remontimiseks ettenähtud summad (1924. aastal 688 000 marka, 1926. aastal 389 000 marka).

Aja möödudes majandusolud paranesid. 1930. aastate lõpul töötasid pedagoogikaõppeasutused võrdlemisi rahuldavates tingimustes. Täiesti kaasaegsed olid nende õppevahendite- ja raamatukogud, inventar ja muu ka seminaride algkoolidel.

1920.–1930. aastail arendati Vabadussõja ajal alanud õpetajakoolituse korraldust paljudest aspektidest edasi. Jätkus välismaise kogemuse tundmaõppimine ja Eesti olude jaoks kohaldamine. Lähtuti Lääne-Euroopas laialdaselt levinud reformpedagoogika, eelkõige nn. töökooli põhimõtetest.

⁶³ Eesti Statistika, 1927, nr. , lk.

Uue ja väärtusliku otsingul tehti ära ulatuslikum töö kui ajaloos kunagi varem. Arenes kaua aastaid kestnud poleemika. Selles ilmnesid erinevad ja ka lausa vastakad arusaamad, mis mõnel juhul viisid vähem õnnestunud otsustusteni, kuid mitte taandarengule, vaid progressi suunas. Arendati välja laialdane ja mitmekülgne õppurite harrastustegevus: huvikohased aineringid, nagu pedagoogika-, kunsti- ja spordiaineringid, kooride ja orkestrite tegevus, kaasa arvatud kontsertide korraldamine. Seminarides ja pedagoogiumis saadud muusikaharidusel oli eestlaste laulva revolutsiooni rahvaks kujunemisel otsustav tähtsus.

1930. aastate teisel poolel püstitati pedagoogikaõppeasutuste ette ülesanne ette valmistada kindla iseloomuga, positiivse maailmavaatega, veendunud isamaaliku meelsusega ning mitmesuguste tööoskustega õpetajaid, kes oma kõrgete isiksuseomaduste, eluläheduse ning tööoskuste ja -võimetega võiksid olla õpilasele, tulevasele riigikodanikule eeskujuks.

Üldkokkuvõttes arenes Eesti õpetajakoolituse korraldus tempokalt edasi ja moderniseerus, teenides noore rahvusriigi huve tulemuslikult. Eestis rakendatu sai laiemalt tuntuks ja pälvis tähelepanu naaberriikides, eelkõige Soomes.